

Ole Michael Selberg

Moderat eller konservativt?

Om Arne Torps språkhistorie og Språkrådets behandling av den

*What's in a name?
That which we call a rose
by any other name would smell as sweet*

William Shakespeare

1 Innledning

I en artikkel i *Språklig Samling*, 1991/1-2, under tittelen «Bokmålssekretariatet i Norsk språkråd – eit språkpolitisk sensurorgan?» klager Arne Torp over den behandling manuskriptet til hans lærebok *Språklinjer. Språkhistorie for den videregående skolen* (1991) ble utsatt for i Norsk språkråd. Han er opprørt over at Språkrådets bokmålssekretariat først ønsket betegnelsen 'konservativt bokmål' erstattet med den gjengse termen 'moderat bokmål', og dernest reiste innvendinger mot hans karakteristikk av moderat bokmål som «de formene som ligger nærmest dansk». En slik fremgangsmåte finner han «knappt noko anna ord for enn rein språkpolitisk sensur», selv om han «håpar (...) det må vere ei rein arbeidsulykke».

Saken ble tatt opp på styremøtet i Norsk språkråd 6. september 1991 som sak 52.7. Etter et lengre ordskifte, gjengitt på s. 12-15 i referatet, vedtok styret med fire mot to stemmer at det skulle «være lov å bruke både 'moderat' og 'konservativt' om de saksforhold det her gjelder». En redegjørelse for saken og styrevedtaket er tatt inn i utkastet til Språkrådets årsmelding (punkt 6.7, s. 30).

Jeg vil i det følgende knytte noen bemerkninger både til Torps språkhistorie og styrets behandling av den.

2 Torps fremstilling av bokmålsvariantene

I den omtalte artikkelen i *Språklig Samling* karakteriserer Torp seg selv som en av de «lærebokforfattarar som gjør seg flid med å skrive objektivt og saklig om den norske språksituasjonen», og er oppbrakt over at folk av hans støpning «skal bli oppmoda til å propagandere for bestemte språkpolitiske synsmåtar,

og det av representantar for eit offentleg organ som burde ta seg av heilt andre oppgåver».

Erklæringer om egen objektivitet og redelighet bør betraktes med en viss skepsis. I dette tilfellet blir ens mistanke vakt alt under lesningen av Torps seks sider lange redegjørelse. Torp gjengir nemlig det kritiserte avsnittet i sin opprinnelige versjon, som lød slik:

I Norge kan vi altså i stor grad velge hvordan språket vårt skal se ut når vi skriver – og det er ganske spesielt for vårt land! Vi kan for eksempel tøy bokmålet i retning av dansk, slik som i den første bokmålsteksten over. Det kaller vi *konservativt* bokmål. På tilsvarende måte kan vi strekke nynorsken i retning av Ivar Aasens opprinnelige språk, slik som du ser i den første nynorskteksten. Det kaller vi *konservativ* nynorsk.

En noenlunde oppmerksom leser kan vanskelig unngå å feste seg ved tre ting i denne passasjen:

- I. Med verbene *tøye* og *strekke* skaper Torp inntrykk av at konservativt bokmål og konservativ nynorsk er noe som ikke faller helt naturlig, noe som forutsetter en viss anstrengelse fra brukerens side. Den skrivende må «tøye» og «strekke» språket for å få det konservativt, slik vi ved å tøy armer og ben kan få kroppen til å innta stillinger som er mulige, men kunstlede. Merkelig nok har ikke Språkrådets konsulent festet seg ved det tendensiøse i denne uttrykksmåten, men bare slått ned på termen «konservativt bokmål», hvis vi skal tro Torp.
- II. Det suggereres en parallellitet mellom «konservativt» bokmål og «konservativ» nynorsk. Begge er resultater av tøyning og strekking, og må vel som delmengder innenfor de heterogene mengdene bokmål og offisiell nynorsk formodes å fungere tilnærmet likt. Det «konservative» bokmålet er m.a.o. bokmålet pendant til høgnorsken. At det «konservative» bokmålet er den *vanligste* formen for bokmål, og «konservativ» nynorsk den *uvanligste* formen for nynorsk, antydes ikke med ett ord.
- III. Bruken av *vi* i setningen «Dette kaller vi *konservativt* bokmål» gir leseren inntrykk av at 'konservativt bokmål' er den alminnelige, innarbeidede betegnelse på denne formen for bokmål. Resten av avsnittet viser klart at *vi* her ikke skal forstås som *pluralis auctoris*, men som synonymt med *man* eller *folk*. («I Norge kan man altså i stor grad velge...», «I Norge kan folk altså i stor grad velge...»). Dersom Torp bare ønsket å redegjøre for sin egen språkbruk, m.a.o. hvis han ville definere *normativt*, hadde han vel skrevet: «Dette vil vi i denne boka kalle *konservativt* bokmål».

Avsnittet som Språkrådet satte fingeren på, kommer et stykke ute i første kapittel av *Språklinjer*. Dette kapitlet, som har tittelen «Hva er norsk?», åpner

med et avsnitt fra Iben Sandemoses bok *Det vokser ikke hvitløk på Skillebekk*, gjengitt i fire forskjellige versjoner – 1. den originale, som er holdt i hva en kan kalle moderat bokmål eller riksmål; 2. en oversettelse til tradisjonell nynorsk med *i*-former; 3. en oversettelse til radikalt bokmål; 4. en oversettelse til nynorsk med tilnærmingsformer.

Versjon 1 og 2 er plassert side om side, i parallelle spalter. Vi får vite at «begge tekstene er norsk», og videre at «både bokmål og nynorsk er offisielle norske skriftspråk». Deretter følger versjon 3 og 4, også de satt opp i parallelle spalter. Leseren gjøres oppmerksom på at disse to versjonene «er også norsk – bokmål og nynorsk», og konfronteres med spørsmålet om hvordan det kan ha seg at «vi har så mange utgaver av de to skriftspråka våre».

I og for seg ingen dum innfallsport til den sentrale problematikken i vår norske språksituasjon. Men av en forfatter som etter eget utsagn «gjør seg flid med å skrive objektivt og saklig om den norske språksituasjonen», ville vi vel vente at han reflekterte litt over hvilket *bilde* som skapes av den måten de fire versjonene her blir presentert på. Ved at versjon 1, som har former som «bestemoren min» og «hvite piller», opptrer side om side med versjon 2, hvor dette er blitt til «bestemori mi» og «kvite pillor», skapes det hos leseren et inntrykk av at versjon 1 og 2 er sammenlignbare. Det moderate bokmål er bokmålsfolkenes form for *i*-mål!

Etter å være blitt konfrontert med Språkrådets krav om utskifting av termen «*konservativt* bokmål» med «*moderat* bokmål», reformulerer Torp i sitt første kompromissforslag det omstridte avsnittet slik at allusjonene til språklig gymnastikk forsvinner. Det er nå ikke lenger tale om å «tøye» eller «strekke» språket. Isteden får vi vite at vi på bokmål kan «holde oss til de formene som ligger nærmest dansk», og tilsvarende «legge nynorsken nær opp til Aasens opprinnelige språk».

Dette første kompromissforslaget blir imidlertid avvist, for Torp insisterer fremdeles på betegnelsen «*konservativt* bokmål», og argumenterer i et brev til Språkrådet for at dette er «ein nøytral deskriptiv term». Da han så omsider gir etter på dette punkt, får han vite at Språkrådet også ønsker «dansk» byttet ut med «riksmål» – til Torps store fortørnelse, for «omgrepet riksmål blir først introdusert seinare i boka» og det er «sjokkerande (...) å oppleve at det framleis går an å fornærme bokmålsfolk ved å nemne den soleklare kjensgjerninga at bokmålet har røtene sine i dansk».

At bokmålet og riksmålet har røtter i dansk, er selvsagt ubestridelig – og neppe noe å ta på vei for. Men når alle rengjøringsbyråer (over 50 ialt) som i 1980 var oppført under rubrikken «Reingjøring og vinduspuss» i telefonkatalogen for Oslo, konsekvent brukte formen 'ren' i firmanavn og markedsføring istedenfor den daværende læreboknormalens hovedform 'rein', gjorde de det knapt fordi formen 'ren' finnes i dansk – eller for den saks skyld i Østerdalsmålet eller Rørosmålet! De fulgte rett og slett dominerende skriftlig språkbruk,

der formen 'ren' var fremherskende, ja så å si enerådende. Å bringe dansk inn i denne sammenhengen virker bare avsporende, fordi det suggererer en årsakssammenheng som ikke foreligger. Den uttalte, men tydelige premisen er: Når vi velger de formene som ligger nærmest dansk, er det fordi vi ønsker å skrive et språk som ligner mest mulig på dansk.

La meg tilføye at alt oppstyret omkring henvisningen til dansk kunne vært unngått dersom Torp f.eks. hadde uttrykt seg slik: «På bokmål kan vi holde oss til de formene en oftast ser brukt». Denne formuleringen er inspirert av Torps egen artikkel (*ib.* s. 9), der han karakteriserer moderat bokmål som «den forma av bokmål ein oftast ser brukt» – for så straks å tilføye: «men det endrar ikkje det faktum at denne målforma må karakteriserast som klart konservativ innanfor det systemet av valfridom ein har på bokmål i dag».

3 Var det grunn til å reagere overfor Torp?

Jeg er enig med bokmålssekretariatet og mindretallet i styret i at termen 'moderat bokmål' må sies å være den gjengse, innarbeidede betegnelse på den tradisjonelle bokmålsvarianten, som dominerer i skrift.

Så vidt jeg kan se, bestrider heller ikke flertallet i styret dette. Det springende punkt er i hvilken grad forfatteren av en norsk språkhistorie skal være forpliktet til å rette seg etter en slik innarbeidet, men ikke lovfestet språkbruk. Styreflertallet kommer her til at det må «være mulig for enhver å karakterisere normvariantene slik den enkelte vurderer dem», selv om det skjer ut fra språkpolitiske motiver.

Personlig kan jeg langt på vei være enig med styreflertallet i at en som skriver om norsk språk i dag, må ha lov til å markere visse holdninger, selv om vedkommende er lærebokforfatter. Hvis det bare var dette det stod om, kunne Torp for så vidt med full rett ha sitert Brynjulv Bleken (*Om norsk sprogstrid*, 1966, s. 8–9):

Når emnet er en kamp som har pågått i lang tid og stadig pågår i det samfunn man selv tilhører, og som gjelder noe så fundamentalt i samfunnsliv og kultur som sproget, er det ikke på sin plass å opptre med pretensjoner om å stå på et «høyere» eller «videnskapelig» stadi hevet over alle motsetninger. Man inntar en viss posisjon og ordner og belyser fenomenene fra den; at dette skulle la seg gjøre rent eksperimentelt og konsekvent uten hensyn til hva man personlig måtte mene eller ønske er en annen sak.

Men Torp, formannen i Landslaget for språklig samling, trer ikke frem med åpent visir. Tvert om: til tross for at han i artikkelen i *Språklig Samling* gir seg selv attest for å være en av de «lærebokforfattarar som gjør seg flid med å skrive objektivt og saklig om den norske språksituasjonen», lanserer han i læreboken *Språklinjer* betegnelsen «konservativt bokmål» på en slik måte at elevene

- må tro det dreier seg om en *deskriptiv definisjon*, dvs. en definisjon der Torp ikke redegjør for egen språkbruk, men beskriver gjengs språkbruk i samfunnet;
- må få inntrykk av at «konservativt bokmål» og «konservativ nynorsk» er kommensurable størrelser, ettersom Torp ingensteds sier noe om de forskjellige variantenes *utbredelse* i språksamfunnet.

M.a.o.: man kan godt være av den oppfatning at Torp bør ha rett til å karakterisere normvariantene ut fra sitt eget språkpolitiske ståsted. Men i så fall «er det kanskje ikke av veien å minne om at det man sier kan være holdbart eller uholdbart, de synspunkter man anlegger fruktbare eller ufruktbare, uavhengig av om eller på hvilken måte eller i hvor høy grad man er engasjert» (B. Bleken, *op. cit.*, s. 9). Problemet er, kort fortalt, at Torp ikke bare unnlater å gjøre det klart hvor han står, men dessuten gir en fremstilling av de faktiske forhold som er åpenbart ufullstendig, ja direkte villedende.

Det er dette styret også burde ha sett og drøftet. I stedet får det overhodet ikke øye på problemene – eller lukker øynene for dem.

Trykt i Språklig Samling, 1993/2, ss. 22–24